

Cobi Bordewijk

‘Lof zij den helden!’

Vier eeuwen Leidse stedentrots
op het toneel

3 Oktoberlezingen

Redactie: Prof. Dr. P.G.J. van Sterkenburg

Prof. Dr. F.S. Gaastra

Prof. Dr. R.P. Fagel

De 3 Oktoberlezingen worden georganiseerd door de 3 October Vereeniging en de opleiding Geschiedenis van de Universiteit Leiden. Deze lezingen worden jaarlijks gehouden op de zondag voorafgaande aan 3 oktober. De eerste lezing vond plaats op 28 september 1997 in Stedelijk Museum de Lakenhal in Leiden.

Voor de 3 Oktoberlezing wordt ieder jaar een spreker uitgenodigd, die op zijn of haar eigen manier naar het beleg van Leiden zal kijken.

3 Oktoberlezingen:

1997: R.P. Fagel, *Leids beleg en ontzet door Spaanse ogen*.

1998: J.A.F. de Jongste, *Om de religie of om de vrijheid. Spanningen tussen stadhuis en kerk na het beleg*.

1999: D.J. Noordam, *De historische optochten van de 3 October-Vereeniging*.

2000: W. Otterspeer, *De lezende Pallas. Het dubbeltalent van de Leidse universiteit*.

2001: S. Groenveld, 'Van vyanden und vrienden bedroevet'. *De gevolgen van het beleg van Leiden voor de omgeving van de stad*.

2002: B. de Vries, *De eerste 3 October-feesten: volksvertier of vermaak voor de burgerij?*

2003: L.H.J. Sicking, *Geuzen en glippers. Goed en fout tijdens het beleg van Leiden*.

2004: R.C.J. van Manen, *3 oktober 1574, keerpunt in de Leidse geschiedenis*.

2005: C. Bordewijk, 'Lof zij den helden!' *Vier eeuwen Leidse steden-trots op het toneel*.

‘Lof zij den helden!’

Vier eeuwen Leidse stedentrots op het toneel

Cobi Bordewijk

3 Oktoberlezing 2005

Sdu Uitgevers, Den Haag

Vormgeving omslag: Wim Zaat, Moerkapelle
Zetwerk: Holland Graphics, Amsterdam
Druk en afwerking: DeltaHage, Den Haag

3 OCTOBER
VEREENIGING
LEIDEN

Universiteit Leiden

© Cobi Bordewijk, Leiden 2005.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 90 12 11066 1

‘Lof zij den helden!’

Vier eeuwen Leidse stedenrots op het toneel

In oktober 1705 opende Jacob van Rijndorp met zijn ‘Groote Compagnie’ een nieuwe Schouwburg aan de Oude Vest.¹ Leiden was daarmee de derde stad in Holland met een vaste publieke schouwburg, en het was de eerste schouwburg aan de openbare weg. In Den Haag en Amsterdam lagen de schouwburgen verscholen achter poortjes. Van Rijndorp kreeg niet alleen toestemming van het stadsbestuur voor zijn schouwburg, maar zelfs een kleine subsidie. Dit was bijzonder in een tijd waarin kerkenraden en predikanten toneelvoorstellingen probeerden te verhinderen.

Het ligt voor de hand dat de Leidse Schouwburg werd ingewijd met een stuk over het Beleg en Ontzet van Leiden. Belegeringsstukken waren vanaf de zeventiende eeuw populair. Niet alleen het Beleg tijdens de tachtigjarige oorlog van Leiden, Haarlem, Alkmaar, Breda, Middelburg, Antwerpen, Bergen op Zoom en Rotterdam werd gedramatiseerd, maar ook de strijd van de Christenen tegen de Islamieten voor de poorten van Jeruzalem en Wenen. Het Leidse Beleg was echter de belangrijkste inspiratiebron: tussen 1606 en 1999 verschenen achttien toneelspelen en zes muziekspelen.² Daar is zojuist een nieuwe bewerking aan toegevoegd door Paul Koek ter viering van het driehonderdjarig jubileum van de Leidse Schouwburg.

Reeds kort na het ontzet werden dergelijke toneelstukken opgevoerd. Leiden was toen al een stad vol toneel, ondanks de kerkelijke tegenwerking. In 1597 kregen de Staten van Holland, onder druk van de kerk, de stadsbesturen van Dordrecht, Delft en Rotterdam zover dat zij toneelopvoeringen verboden, maar het Leidse stadsbestuur ging gewoon door Rederijkers uit te nodigen om hen tijdens vrolijke maaltijden te vermaken. Ook bleef men openbare voorstellingen subsidiëren, zoals een ‘Spel over het Beleg dat voorheen verscheydelicken was gespeelt’, tijdens de jaarlijkse oktobermarkt, ook wel ‘ontsetmarct’ genoemd, in 1600.³ In het graf dicht (1646) van stads-

beschrijver Orlers wordt gerefereerd aan een stuk over het Beleg van zijn hand uit het begin van de zeventiende eeuw:

Ons droef belegh, en bly Ontset,
Heeft hy herschaeft na rijmens wet,
Het welck men op de schou-tonneelen
Tot een geheug'nis sal verdeelen.⁴

Helaas is dit stuk verloren gegaan, en hebben we ook geen informatie over de opvoering.

Uit getuigenissen van reizigers uit de zeventiende eeuw weten we dat regelmatig, volgens sommigen om de zeven jaar, het Beleg herdacht werd tijdens de Leidse oktoberjaarmarkt. Het ging waarschijnlijk om voorstellingen door weeskinderen en broederen van de Leidse rederijkerskamer 'Liefde is't fundament'. Zo schrijft de Franse reiziger Jean-Nicolas Parival in 1651:

& encore aujourd'hui en memoire de cette grande victoire, on chome ce jour la [3 octobre], & il y a foire qui dure dix jours. Tous les sept ans, on a accoutumé de représenter une belle tragecomie de ce dit siècle, qui attire une infinité de personnes, & le profit en est pour les Orphélins.⁵

[En men viert de herinnering aan deze grote overwinning nog steeds, men heeft die dag (3 oktober) vrij, en er is een markt van tien dagen. Er bestaat een gewoonte om de zeven jaar een mooie tragikomedie op te voeren over dit beleg, die een enorm aantal toeschouwers trekt. De opbrengst is voor de weeskinderen]

In zijn berijmde 'geheuchenissen' uit 1661 beschrijft Coenraad Droste zo'n voorstelling:

Het tweede is, dat ik sag 't Ontset van Leyden spelen
Door de Weeskinderen, dat my nu sou verveelen
En echter gaf 't my toen een aengenaem vermaek
Omdat ik noyt voorheen verbeelden sag die Saek
Die meer belagchelyk als droevig heeft gescheenen

Al sag men altemets die kameristen weenen.⁶

De overgeleverde stukken laten zien hoe men in verschillende tijden de gebeurtenissen dramatiseerde en romantiseerde. Hoe verhiel den de stukken zich tot de verhalen van de kroniekschrijvers vlak na het ontzet? Waarin leken zij op elkaar en waarin verschilden zij? Welke accenten legden de stukken in de 18^e, 19^e en 20^e eeuw? Hebben de toneelstukken eraan bijgedragen een traditie levend te houden waarop de in 1886 opgerichte 3 October-Vereniging kon aansluiten?

Historische bronnen

Reeds in 1574 verschenen ooggetuigenverslagen van de gebeurtenissen, zoals het door Fruin signaleerde *Dagverhaal* over de uitval naar de Boshuizerschans en de eerste uitgave van Fruytiers' *Waerachtich verhael van de schermutsinghe*. In de lente van 1575 werden de Latijnse oden gepubliceerd van Dousa (Jan van der Does),⁷ die na het sneuvelen van de commandant van de stadsverdediging diens taak had overgenomen. Deze uitte felle kritiek op de meeste van zijn medebestuurders. In zijn ode aan Jan van Hout meldde hij 'ontrouw en afval van onze eigen medeburgers'.⁸ Van der Werf was bereid geweest tot concessies. Hij had zich niet krachtig opgesteld tegen de andere burgemeesters, die volgens Dousa geneigd waren te collaboreren met de vijand. Dousa prijst zijn verwant Jacob van der Does, zijn vriend Jan van Hout en de gouverneur van de stad 'Bronchorst'. Ook zijn eigen soldaten worden als helden afgeschilderd.

In 1577 verschijnt een tweede uitgave van Fruytiers' waarachtige verhaal, waarin hij de houding van de stadsregering tijdens het Beleg verdedigt en met name Van der Werf probeert te zuiveren van alle blaam. Vlak na het ontzet werd Van der Werf enige tijd buiten de stadsregering gehouden, terwijl Jan van der Does en Jan van Hout hoge posities kregen in het bestuur van de universiteit en van de stad. De versie van Dousa lijkt in dit licht dichterbij de ware gang van zaken dan Fruytiers' tweede verhaal.

Latere Leidse geschiedschrijvers nemen juist de tweede versie van Fruytiers over. Van der Werf groeit zo uit tot een held. Hij zou liever zichzelf ter consumptie hebben aangeboden aan de opstandige, hongerende bevolking, dan de stad over te geven aan de vijand:

Siet, lieve Medeborghers, ick hebbe eedt ghedaen, dat ick verhoope door den ghever alder goeden ghaven, standvastelijck te houden; soo ghy met myn doot beholpen zijt, ick moet eens sterven, en het is my even veele oft ghyt doet op alsulcker mate of te viant, want mijn sake is goet. Sijt ghy dan met mijn doot beholpen, neemt mijn lichaem, snydet dat ontstucken ende deylt daer van soo vele als strecken mach, ick bens ghetroot!⁹

Duym gebruikt deze passage als eerste in het vroegst bewaard gebleven stuk over het Beleg, uit 1606, om Van der Werf als moedig en standvastig af te schilderen.

Vanaf 1646 verschijnt nog een heldhaftig personage ten tonele, de Leidse Magdalena Moons, dochter van mr. Jan Moens, advocaat fiscaal bij het Hof van Holland in Den Haag, ook wel opgevoerd als Amelia. Zij is afwisselend de eerbare verloofde en de maîtresse ('boel') van de Spaanse bevelhebber Valdez, en zou hem afgehouden hebben van een bestorming van de stad. Zij duikt voor het eerst op in 1632 in Famianus Strada's geschiedschrijving van de tachtigjarige oorlog.¹⁰ Vanwege de grote verliezen die Valdez in Alkmaar had geleden en het ontbreken van het nodige geschut voor zo'n aanval, lijkt ook haar heldhaftigheid verzonnen.

Het Beleg werd niet alleen herdacht op het toneel, maar ook in stadsbeschrijvingen. In de uitgaven van Orlers vanaf 1614 werden daarbij uitvouwbare illustraties opgenomen van W. de Haen. Deze prenten brengen dezelfde momenten in beeld als de illustraties in de toneeledities van het Beleg: het zweren van de eed van trouw, de tweedracht, de honger, de sterfte door de pest, de intocht der geuzen en de dankzegging in de Pieterskerk. Naast stadsbeschrijvingen en toneelteksten droegen ook deze illustraties bij aan de herdenkingstraditie van 3 oktober.

afb. 1 *De intocht der Geuzen. Kopergravure van De Haen (RAL, bibl. Inv. nr. 2380)*

Het Ghedenck-Boeck van Jacob Duym

In 1606 publiceerde de uit Leuven afkomstige en in 1588 naar Leiden gevluchte Jacob Duym een *Ghedenck-Boeck*, met zes toneelspelen ter herdenking van al het kwaad ons aangedaan door de Spanjaarden in de laatste decennia van de zestiende eeuw. Hij riep op standvastig trouw te blijven aan de Prins van Nassau en door te vechten tegen de Spanjaarden.¹¹ Hij draagt zijn gedenkboek op aan Maurits, maar het laatste stuk is opgedragen aan de inmiddels twijfelende Van Oldenbarneveltdt, onder het veelzeggende motto: *Een bewys dat beter is eenen goeden Crijgh, dan eenen gheveynsden Peys*. Alleen door oorlog zouden we ons kunnen bevrijden van het Spaanse juk en politieke en religieuze vrijheid verwerven voor de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden.

Drie stukken in het gedenkboek gaan over het lot van respectievelijk Antwerpen, Breda en Leiden tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Antwerpen komt ten val als straf van God voor de vele zonden. Het stuk lijkt meer bedoeld om gelezen te worden als een Middeleeuwse

allegorie dan om opgevoerd te worden. Het stuk over Breda is daarentegen een *succes story*, een voorbeeld van hoe dapper, vroom en listig gedrag van Prins Maurits leidt tot de inname van het kasteel en de stad. De list van het turfschip met de verstopte soldaten wordt vergeleken met het paard van Troje. Troje werd nadat de Grieken zo de stad binnen waren gekomen tot de grond toe afgebrand,

Maer Breda dat criight van sijn vrienden onderstand,
Haer Bond-genoten zijn 't die tot haer zijn ghecomen:
Tis den Nassauschen Held, uyt den naem van 't heel Land,
Die haer soo goedertier in ghenaed' heeft ghenomen,
Verblijd u dan Breda, verheught u al ghy vromen

Benoude Belegheringe der Stad Leyden

Duym's stuk over het Leids Beleg is het oudste bewaard gebleven toneelstuk over dit thema. Terwijl het stuk over Antwerpen uitsluitend gaat over de treurige overgave van de stad en het stuk over Breda over de heldendaden van de bevrijders, wordt in het geval van Leiden de meeste aandacht besteed aan het lijden van de bevolking. Duym voert hiertoe voor het eerst ook Spaanse personages op die voor veel meer dramatische conflictspanning zorgen dan in de andere twee stukken het geval is.

In zijn voorrede besteedt Duym veel aandacht aan het decor. Als keizer van de rederijkerskamer d'Orange Lelie in Leiden had hij veel ervaring met toneelopvoeringen. Hiervan getuigen zijn toneelaanwijzingen die rekening houden met de toneelpraktijk. Zorgvuldig worden de locaties der Leidenaren aan de ene kant, en van de Spanjaarden aan de andere kant beschreven. Hij geeft aanwijzingen inzake het materiaal voor de schansen en hoe ze zo realistisch mogelijk te schilderen. Ook schrijft hij de kleuren voor van de te dragen sjerpen ('sluyders'): 'Maer de Capiteynen vander stad moeten al Roode ende witte sluyders hebben, die van der Princen zijde: Oraigne, wit, ende blau: ende van Coninx weghen heel roode.'

Conflictspanning ontstaat uit de confrontatie van de Spanjaarden Baldeso (Valdez), Alonso en Carion met de Leidenaren Van der Werf, Van der Does, Havixx en geuzenaanvoerder Boysot. Voor sentiment zorgen naamloze eenlingen zoals, 'eenen Boer, eenen Jonghen, eenen soldaet van binnen en eenen soldaet van buyten; eerste en tweede vrou, elc met een kind'. Commentaar leveren personages in een groep, de 'Borgheren' [burgers]. Het stuk is opgebouwd uit vijf geschiedenissen [bedrijven] met daarin verschillende 'uitkomsten' [scènes]. De dialogen zijn levendig en soms zelfs met herkenbaar sentiment geschreven. Alles wijst erop dat Duym tijdens zijn verblijf in Leiden vele verhalen over het Beleg heeft horen vertellen.

Een voorbeeld van levendigheid is de uitroep van Valdez, al meteen aan het begin van het stuk: 'De stad, die moeder aen/ dats nu int cort gheseyt'. Toch gaat hij niet in op het voorstel van Carion om de stad te bestormen, vanwege de verliezen geleden bij Alkmaar en Haarlem:

Dat cost groot volck en ghelt, sulx Haerlem ons wel leert
 Ende stad Alckmaer oock, 't mach onsser wel ghedincken
 Niet gheeren en sie ick de goedt soldaten crincken
 Daer zyn der claer seer veel ghebleven in den loop
 Ick meyn wel Leyden noch te cryghen beter coop.

Carion, geconfronteerd met de tegenstand van Van der Does en Havixx, begint zijn woedende relaas met de uitroep: 'Wat hoor ick, wat sien ick', en verderop, als de Leidenaren volharden, dreigt hij dat het in Leiden nog erger zal worden dan met de Indianen, en nog erger dan in Zutphen en Haarlem. Valdez kan de brief over de standvastigheid van de Leidenaren niet lezen omdat die in het Latijn is geschreven. De Spanjaarden zijn dus niet alleen bijzonder wreed, maar ook dom, en de Leidenaren bijzonder heldhaftig en ontwikkeld.

Duym introduceert ook de traditioneel geworden scène van de Leidse soldaat 'van binnen' die snoeft tegen de Spaanse soldaat 'van buiten'. Volgens de Leidse soldaat is er nog genoeg eten en zal men de stad nooit overgeven. Desnoods zal men zijn linkerarm opeten en met zijn rechter verder strijden. Sentiment zien we in de eerste uit-

komst van twee vrouwen met hun kinderen. Zij klagen over de honger en de pest, terwijl om beurten een kind smeekt 'O Moeder gheeft my brood', waarop de moeder antwoordt: 'Kind, ick en heb gheen eten'.

Hoogtepunt is de passage waarin Van der Werf zijn lichaam aanbiedt:

Ist u om my ghedaen, Kapt my, koockt my, ten besten
Ick weet daer dat ick eens sterven moet ten lesten
Eet liever my, dan ick den vyand word tot roof
Maer d'ontset is naerby, dat is mijn vast gheloof
Dus Broeders ick bid, weest doch wat tijds wel te vreden

Hierop volgt een snedig antwoord van de 'eerste Borgher', niet van Leidse humor ontbloeit: 'Het ontset comt altijd op morghen, quaemt 't eens heden'.

Net als in Duym's stukken over Antwerpen en Breda, komen er in zijn stuk over Leiden geen 'vertooningen' voor. Dit waren *tableaux vivants*, ook wel versieringen genoemd, uit de opvoeringstraditie van de Rederijkers. Op belangrijke momenten werd de tekst onderbroken en werd een gebeurtenis uitgebeeld door acteurs in roerloze poses tegen de achtergrond van emblematische decorstukken. Daarachter konden weer andere 'verschieten' opdoemen door gordijnen te openen en te sluiten. Een van de acteurs las hierbij een verklarend versje voor. Maar men voerde vertoningen ook apart op 'staacywagens' op bij feestelijke gelegenheden, zoals de inwijding van de Leidse Hogeschool, of op straat bij de 'blyde incomsten' van vorstelijke personen.¹²

Daarmee onderscheidde Duym's stuk zich van een belegeringsstuk van een andere Hollandse stad uit dezelfde periode: het *treurbly-eynde-spel* van rederijker Govert van der Eemb over het beleg van Haarlem. De titel geeft aan dat de tekst is geschreven voor de Haarlemse rederijkerskamer 'de Wijn-gaerd-ranken' die het op 26 juli 1619 opvoerde. Dit stuk is nog geheel in de traditie van de rederijkersopvoeringen en bestaat voornamelijk uit gruwelijke vertoningen met uitleggende versjes, zoals 'Van de Dochter in 't Harts-hoofd':

Een dienstmaagd bezig om haars vrouwen wil te doen
Trekt van 't gevuurde spit een versgebraden hoen;
Op 't legher een vervloekte kogel komt gevlogen
Die heeft des dochters hoofd van 't Lichaam wech-ghesoghen.

Terwijl Duym de Leidenaren vooral laat praten en zingen over de honger en ellende, wordt in Van der Eemb's stuk de ellende voluit getoond. We zien vrouwen en kinderen 'knagende ende bijtende aen Paerden-huyden, Ossen-darmen, wijgaertbladeren', een veld vol afgeslagen hoofden, mannen aan de galg, en soldaten op weg naar de verdrinkingsdood. De climax komt in de vertoningen 17 en 18, waarin de Haarlemse held Ripparda knielt om door de Spanjaard onthoofd te worden: 'Siet kind'ren heucht het lang Rippard is omgekomen/Dien trouwen vechter, ah, vertrouwende te veel des Spanjaards gulle woord'. Daarop wordt nog in een aparte vertoning het afgeslagen hoofd van Ripparda door de beul aan Frederico getoond, 'het lijf sonder hoofd daarby liggende'.

Duym zag waarschijnlijk af van vertoningen omdat bij de jaarlijks rederijkersspelen zoveel vertoningen werden gegeven dat er geen sprake meer was van een toneelspel, maar van een serie plaatjes met voorgedragen teksten. In zijn voorrede benadrukt hij dat een nieuwe toneelversie van de gebeurtenissen gewenst was.

Jacob van Zevecotes Leiden

Net als Duym kwam Jacob van Zevecote, die in 1626 een volgend Leids Belegstuk schreef, uit de Zuidelijke Nederlanden. Hij ging naar Leiden om te studeren bij Heinsius. Vanwege zijn vele gedichten en toneelstukken werd hij de Prins der Vlaamse dichters genoemd.¹³ Ook Van Zevecote geeft in zijn stuk geen vertoningen. Hij maakt vooral gebruik van lange monologen om het verhaal te vertellen, af en toe verlevendigd met korte dialogen. Ook bij Van Zevecote biedt Van der Werf zijn lichaam aan om de honger van de bevolking te stillen, maar hij deelt de eer van moed en standvastigheid met Jan van der Does:

Kleinhartige	Wy hebben lang genoeg berooft van wyn en broot
Burger	Gespertelt tegen 't jock, gevochten metten noot
Van der Does	Ist moglick blooden mens dat ick u soo hoor spreken? Dat in een Batavier soo kleyn gedachten steken?
Kleinhartige	Den honger en de pest syn al te droeve plagen
Burger	
Van der Does	Noch droever ist het jock van Spaignen te verdragen
Van der Werff	Ist dat 't benoude volck heeft in myn doot behagen, Ick ben seer wel te vreen dat zy myn siel uytjagen Op d'een of d'ander voet; ick ben seer wel te vreen Dat zy versaeden haer met myn gekapte leen.

De auteur lijkt te zwelgen in het afschilderen van de gruwelijke wreedheid der Spanjaarden in Haarlem en Naarden. Alva wordt uitgemaakt voor 'dolle hont', 'bloedige verrader, overgeven beul en alle boosheys vader', vooral vanwege het heffen van de tiende penning. Valdez is in zijn uitspraken een nog groter schoft:

Ick sie de stat is myn, z'en kan my niet ontgaen
Dan sal ick overal de teere kinders kelen
Met 't afgesneden hooft gelyck met bollen spelen
Ick sal den zwangren buyck der vrouwen open doen,
Met onvolmaekte wicht myn vreemde lusten voen.

Het stuk eindigt met lange zangen door de 'Rey van Leytsche Vrysters' en de lang uitgesponnen aankondiging van de verlossing door 'Goddelicke Rechtveerdigheyt'. Een 'vreuchtliet van Leytsche vrysters' besluit het stuk met de trotse woorden: 'De onverwonnen Stat en sult ghy noyt verkrachten/ Noch buygen onder 't jock. De Leytsche borgery/ Is nergens toe geteelt dan om te wesen vry.'

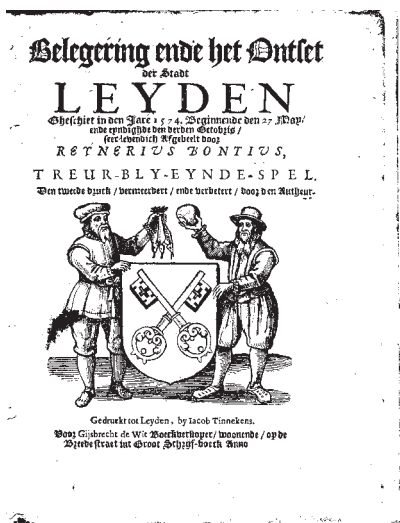
Net als Duym probeerde Van Zevencote de rederijkersvoorstellingen met hun overmaat aan vertoningen te structureren tot vijf bedrijven in dialogen. Duym schrijft vooral uit propagandistische motieven om de oorlog tegen Spanje voort te zetten. Zijn Leidse stuk bevat veel levendig aandoende conflictsituaties en passages met sentiment. Van Zevencote schrijft een tamelijk langdradig leesstuk, waarin vooral

de veelvuldig herhaalde extreme wreedheden opvallen die Valdez in de mond worden gelegd. Van der Werf is in beide stukken een held, maar Magdalena Moons ontbreekt nog. Geen van beiden wisselt de teksten af met beeldende vertoningen. Wel is bij beide stukken de muziek bewaard gebleven.¹⁴

Bontius' Belegering ende het ontset der stad Leyden

In het derde stuk over het Beleg en Ontzet van Leiden uit 1645 combineert de Leidse pasteibakker Reynerius Bontius¹⁵ de rederijkerstraditie van de vertoningen met de door Duym en Van Zevencote aangebrachte structurering van de tekst. Het zou het meest succesvolle van alle belegstukken worden. Het is 104 maal gedrukt, voor het laatst rond 1850.¹⁶ Het Regionaal Archief Leiden beschikt over 47 van deze 104 edities.

Na 1660 werden ook in de Amsterdamse Schouwburg jaarlijks begin oktober series voorstellingen van het stuk gegeven, met hoge

afb. 2 Titelpagina Bontius, 1646 (RAL, bibl. Inv. nr. 2378 (d))

recettes. In de achttiende eeuw stond het stuk om de twee jaar op het programma, met zes tot negen voorstellingen op rij. De reclamebiljetten prezen de voorstellingen aan als 'Vercierd met prachtige vertooningen, Konst- en Vliegwerken'.¹⁷

Het stuk geeft net als zijn voorgangers de meeste bekende gebeurtenissen uit de Oude Verhalen. De personages hebben historische eigennamen, of worden aangeduid als groepen: reien van burgers, Leidse maagden, vrijbuiters, muiters, boeren, hoplieden. Zij uiten het collectieve leed van de stad. De personificaties Leidse Maagd en De Tydt geven commentaar op de gebeurtenissen. De morele helden zijn de standvastige leden van de magistraat met Van der Werf en Van der Does als superhelden. Zij aan zij houden zij stand tegenover het morrende volk. Ook in dit stuk stelt Van der Werf zijn lichaam ter beschikking aan de hongerige Leidenaren: 'Hier gelt geen morren meer. Ick kan u wont niet heelen/ Ziet daer, daer is mijn swaert; wilt ghy mijn lichaam deelen/Zoo helpt my uyt de pijn'.¹⁸

Nieuw is dat Valdez' bestorming van de stad voorkomen wordt door een zeer korte interventie van Amelia (Magdalena Moons). Deze gebeurtenis wordt geïllustreerd in latere drukken en van een versje voorzien.¹⁹

De epiloog wordt uitgesproken door 'De Tydt', die de gebeurtenissen plaatst binnen Gods heilsgeschiedenis en de wens uitspreekt dat Leiden in de toekomst vreugde en voorspoed deelachtig zal worden.

Voor de populariteit van het stuk zijn twee verklaringen. In vergelijking met de stukken van Duym en van Zevecote is er meer actie en zijn de verzen retorischer en emotionerender. Bij hardop lezen valt op hoe goed de tekst 'bekt'. Ritme, klank en betekenis vormen een harmonische eenheid die goed over het voetlicht te brengen is. Dit zou kunnen wijzen op een auteur die zelf toneelspeelde. Pasteibakker Reyer Bontius was waarschijnlijk lid van een Leidse rederijderskamer.

Een voorbeeld van zo'n goed bekkende tekst is het gebral van een wrede Spaanse soldaat:

En ick door u bevel, laet oock de wraeck volvoeren,
Ick gingh den Zuyghelingh, wel aen mijn Lance snoeren

Amelia; zyn Boel, komt in de Rouw.

VI. VERTOONING.

De Spaense Generael, tot stormen nagelegen,
Om LEYDEN op een nagt te setten in 't Bloed-bad;
Laethem nogtans door zyn beminde Boel bewegen,
Tot spyt zyns Officers, en tot behoud der Stad.

afb. 3 Houtsnede Magdalena Moons en Valdez (RAL, bibl. Inv. nr. 2390 (d))

Ja rucktent vande Moer, en kneusdent middeldeur
Voor 's Moeders droeve ooch, en lach om haer ghetreur.
'k Heb oock in menigh storm, de swangerighe Wijve
Tot Arbeyts-noot ghelaen int water laten drijve.
Laest noch in eene storm, dat ick een swanger Wijf,
Int aensien vande Man, de vrucht snee uyt het lijf.
En sleurent by een been, met mijn bebloede handen,
En wurp het in een vuyr, en liet het soo verbranden.
En na dees kloecke daet, de Man terstont vermoort,
Die in zijn eygen bloedt, soo pijnlick wiert versmoort.
Veel Maeghden 'tsaem gheboeyt, die wy int water worpen,
Die tot haer 's levens eyndt het water moste slorpen,
[...]

In deze versvorm, met keurig kloppende en harmonieus vloeiende alexandrijnen, schildert Bontius de harde feiten in heldere bewoordingen en beeldende taal. Dit contrast tussen versvorm en woordbeeld maakt zijn teksten spannend.

‘Sieraaden van het tooneel’

Wat Bontius’ stuk verder populair maakte, waren de vertoningen, die de handeling niet te vaak, maar wel effectief onderbraken. We kunnen ons een beeld vormen van de opvoering van het stuk vanuit visuele en geschreven bronnen. De meeste drukken bevatten illustraties van de vertoningen met bijbehorende versjes. In een aantal drukken zijn na de toneeltekst decorschetsen voor de vertoningen aangetroffen met uitgebreide beschrijvingen.

In de uitgave van 1669 zijn de uitklapbare ‘Kopere Figuren’ van De Haen opgenomen, die we ook in de stadsbeschrijving van Orlers aantreffen. Vanaf 1682 werden als illustraties houtsneden met verklarende versjes aan de tekst toegevoegd, aanvankelijk vier en vanaf 1704 acht.²⁰ Achtereenvolgens zien we de hongersnood, de pest, de intocht der geuzen en ‘overgragigheid’ [te gulzig eten zodat men er in stikt], en de ontvangst van Willem van Oranje na de bevrijding van de stad.

Vanaf 1665 zijn vijf decorschetsen en decorbeschrijvingen voor de vertoningen in sommige edities opgenomen achter de toneeltekst. Deze zijn gemaakt voor de Amsterdamse Schouwburg, de tekeningen door Jan Vos en de beschrijvingen door Tobias van Domselaer.²¹ De vertoningen maakten van de Amsterdamse voorstellingen ware kijkspelen. Jan Vos had als motto: ‘Het zien gaat vóór het zeggen.’

De beschrijving voor de eerste vertoning, voorafgaand aan het spel, luidt:

Vertoont zig den HERTOG VAN ALBA in ’t harnas op zyn Statie wagen. De Krygsfortuin staat agter op; hy wordt van Wraakgierigheid en Bloeddorstigheid voortgetrokken. De Staatzucht heeft den toom om te mennen.

De wagen wordt gevolgd door allerlei gruwelpersonificaties. De Nederlanden worden door zijn komst geketend en de rivieren verbazen zich over al dit geweld. Achter deze vertoning op het voortoneel worden vijf verschieten geopend met afgrijselijke taferelen. Daar weer achter werpt een Spaanse soldaat een kind in de kokende olie. Andere Spanjaarden wurgen jongens, hangen ze aan de galg, of onthoofden ze.

Vijfde Vertooningh.

Zie hier d'Ellendigheid, men eet hier *Mus* en *Ratten*,
De *Moeder* knaagt de huyt van een verstorven *Paer*,
De *Kindren* rijen 't *Vleesch* van *Honden* en van *Katten*,
Ayl zie dit *Schou-fel* aen, dit voedt het *Honger-gwaert*.

Achtste Vertooningh.

Hier wert d' *Oranje Vorst* in *LEYDEN* trots ontfangen,
*Fan d' eere Magist*raet. *Ayl* zie de *Borger*
Hier-kloet, wegh is des doods, het *Reyven*, *Moorden*, *Hongere*.
Dies *Tormida* uygalus : op *LEYDEN* *ghyft* 70.

Seftē Vertooningh.

Zie eens 't *vergruackte volck* fy kunnen nauw begraven
De *Dooden* van de *traet*, de *Bidr* valt haer op 't *lijf*,
Doot *Honger*, *krig*ht de *Psst* alhier een open *vaen*,
En *flapet* *Lijck* op *Lijck*, *Spaert* *Kindren*, *Man*, noch *Wijf*.

Sevende Vertooningh.

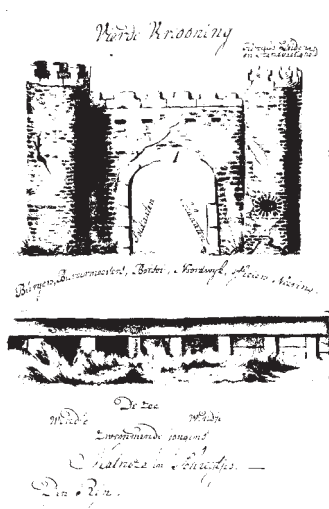
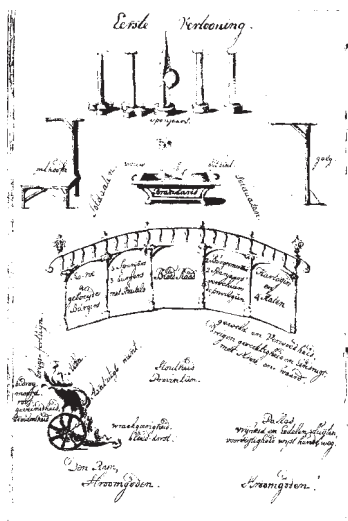
Zie hier dees groote *Vrenght*, en *overgrag*igheden,
*Verhug*ingh in de *Stad*, en droefheyt *alle beyd*,
Gack lof hier is *ONTSET*; maer oogt de *maag*'re leden,
*Verhonger*t, en hoe elck doch erende *schier* *fobeyd*.

afb. 4 t/m 7 Houtsneden van de vertoningen (RAL, bibl. Inv. nr. 2380)

In de volgende schets verschijnt de 'Honger, die een vleezelooze schonk in haare handen heeft, daar zy gestadig aan knaagt'. Mannen en vrouwen zoeken wanhopig naar voedsel en eten zelfs ongedierte. De volgende vertoningen laten de Pest zien, en de pogingen om het land onder water te zetten, terwijl de Spanjaarden brand stichten. In de schets voor deze vertoning ontbreken de verschieten. De zee klotst op de voorgrond en 'daar klampen de Staatsche en Spaansche elkander aan boord', op de achtergrond de standvastige burcht van

Leiden. De vijfde schets toont een brandend altaar in het midden van het toneel en daar omheen wordt de zege van de Leidenaren op de Spanjaarden in beeld gebracht en de stichting van de Universiteit als geschenk van de Prins van Oranje.

Bontius' stuk werd overal in de Nederlanden en zelfs in Hamburg opgevoerd. De editie van 1659 werd speciaal gedrukt voor het 'Collegie der Baptistize, of te Nederduytze commedianten', de troupe van Jan Baptist van Fornenbergh. Een affiche uit 1660 geeft aan dat men het stuk in Valkenburg en Heemstede speelde met schitterende vertoningen. De eerste officiële melding van een opvoering in Leiden is in 1686, toen Jacob van Rijndorp de plaats van Jan Baptist had ingenomen. Dit zal in een tent in het Hof van de Faliede Bagijnen geweest zijn, thans 'de oude UB' aan het Rapenburg. In oktober 1705 begon de eerste speelperiode van de 'Groote Compagnie' met dit stuk in de nieuwe Schouwburg aan de Oude Vest.

afb. 8, 9 Decorschetsen voor de vertoningen (RAL, bibl. Inv.nr. 2427 (d))

Het Beleg in de achttiende eeuw

Jacob van Rijndorp behield tot zijn dood in 1720 een zeer goede relatie met de Leidse magistraat, die hij, wanneer zij de Schouwburg met hun tegenwoordigheid vereerden, vleide in 'verwellekomingen'. Op 23 mei 1714 was dit het geval bij de feestelijke opvoering van *Arminius*, waarin de Germaanse titelheld de Romeinse stadhouder Varus versloeg. In de verwellekoming van het stadsbestuur zinspeelde Van Rijndorp op het succesvolle verzet van de Leidse magistraat tegen de Spanjaarden in 1574 toen 'een reeks Arminiussen voor 's lands heil' de stad behielden.

Net als Jacob van Rijndorp in 1705 opende het toneelgezelschap van Marten Corver in 1763 zijn eerste herfstseizoen in Leiden met Bontius, op 4 oktober. Men kwam toen echter niet alleen voor het heldensentiment en de stedentrots, maar ook wel om eens flink te lachen. Dat blijkt uit het verslag van de voorstelling in *Het Leijdsche Schouwburg Nieuws*. Omdat er niet genoeg acteurs voor dit spektakelstuk voorhanden waren, speelde men dubbelrollen. Corver was zowel de goede Leidse burgemeester Van der Werf als de wrede Spanjaard Carion Lopes Gallico. De voorstelling trok 257 zittende toeschouwers en werd daarom op 7 oktober herhaald, voor 200 toeschouwers. De recensie bevatte een mengeling van negatieve en positieve kritiek:

Door Monsr. Corver werd zoo puntig en natuurlijk het karakter van de onmenselijke bloeddorst van de Spanjaard Carion Lopes Gallico verbeeldt, dat het elks hart en schrik en afgrijzen tegen der Spanjaarden woede inboezemde. [...] De rol van Van der Werf werd door Monsr. Corver zoo natuurlijk en beweeglijk uitgevoerd dat niemand der Aanschouwers onbewogen bleef. [...] Vele Aanschouwers moesten lagchen toen een jongen die na het gevecht aan het einde van het 2^e bedrijf doot moest leggen vooraan op het tooneel, niet genoeg geduld had en weer begon te leven. [...] Monsr. Broekhoven heeft goed gespeeld, alleen heeft een ongemeene Paruik van de acteur een eenparig gelach onder de aanschouwers veroorzaakt; welke daarom bij vervolg achterwege bleef en in een statiger verwisseld wierd.²²

Men vond kennelijk ook dat er weer eens een nieuw stuk over het Beleg moest komen. In oktober 1763 schreef *Het Schouwburg Nieuws* een prijsvraag uit voor 'eene Nieuwe en allerbeste Beryminge, mitsgaders eene verbeterde Tooneelschikking van het Beleg en Ontset van Leyden'. De prijs was een gouden medaille van 50 gulden.²³

Al in 1711 had Cornelis Boon een nieuw stuk over het Beleg geschreven. Hij benadrukte naar de mode van die tijd Valdez' conflict tussen liefde en plicht. Magdalena Moons verwijt Valdez dat hij niet meer van haar houdt als hij de stad bestormt. Valdez verzekert haar dat ze hem meer waard is dan zijn leven, maar dat eer voor de liefde gaat. Uiteindelijk ziet hij toch af van de bestorming.

Een heel ander stuk werd in 1774 geschreven door leden van het Leidse Tael- en Dichtlievend Genootschap, bij het tweede eeuwfeest van het ontzet. In dit stuk, *Het feestvierend Leyden; eeuwspel*, geen vertoningen, maar in verzen sprekende allegorische personages. Natuurlijk worden in het 'Twaelfde Tooneel' Tweedragt en Nijd, die het feest proberen te verstoren verslagen door de positieve Leidse krachten: 'Eendragt, Ijver, Geleerdheid, Beleid, Verstand, Gemeenebest, Koophandel, Dichtkunst, Vermaek, Deugd, Vriendschap, Moed, en Liefde tot het Vaderland'. Geluk daalt neer in een wolk, Vrijheid geleidt 'Leyden in den Tempel waer het vreugdelicht reeds brandt'. De andere goede personificaties maken nog een Dans 'waerna dezelve ook ten Tempel gaen'.

Het stuk werd op 17 oktober 1774 door Leidse amateurs opgevoerd als nastuk bij Corneille's treurspel *Polieucte*. Met weinig succes, er waren slechts 89 zitplaatsen verkocht. Het hoofdspel was zo erbarmelijk dat het de vraag is of men nog bleef om het nastuk te zien. In een anonieme brief van een heer te Leiden aan een vriend in A. lezen we dat vooral studenten naar het hoofdspel gekomen waren, om de amateurs eens goed uit te lachen:

Er was geschreeuw, geklap en gestoot, dat men niets ter waereld hooren konde, zoodat de persoon die voor Severus speelde op het tooneel verscheen, en gulhartig versogt om audientie, of dat zij anders zouden uitschijen, waarop verscheide tegelijk riepen, dat zij dan haar geld wederom zouden moeten hebben; waarop hij repliceerde dat zij dat wel denken konde; hierop werd gerepliceerd dat zij dan de schouwburg zouden afbreken.²⁴

‘Geschiedkundige tooneelspelen’

In de negentiende eeuw probeert men een nationaal besef aan te kweken, nadat de Bataafs/Franse Tijd van Nederland een eenheidsstaat gemaakt heeft. Vaderlandsliefde wordt aangewakkerd in toneelstukken over historische onderwerpen. Over het Leids Beleg en Ontzet zagen maar liefst zeven nieuwe toneelstukken en vier muziekspelen het licht. Tussen 1810 en 1865 werd in Leiden het meest opgevoerd het ‘geschiedkundig tafereel’ *Het ontzet der Stad Leyden* van M. Westerman uit 1809. Westerman speelde jarenlang toneel in de Amsterdamse Schouwburg en schreef daarnaast eigentijdse melodrama’s en historische tooneelspelen. Aan het eind van zijn leven maakte hij deel uit van de directie van de Amsterdamse Schouwburg en vestigde hij zich als boekhandelaar.

Het stuk behandelt de bekende gebeurtenissen in Leiden in 1574. De Leidse bevolking onder leiding van Van der Werf is de hoofdpersoon, het Spaanse leger is de tegenstander en de Zeeuwse vlottelingen onder Boisot zijn de bevrijders. Het conflict tussen liefde en plicht wordt belichaamd door de Spaanse veldheer Valdez en de Leidse Magdalena Moons, de tegenstelling tussen vaderlandsliefde/heldendom en verraad/lafhartigheid door Van der Werf en de muiters. In overeenstemming met de nieuwe tijd is een grote rol weggelegd voor de Leidse burgers en hun gezin: de zoon wenst zijn vader te wreken, de vader doet zijn burgerplicht, de ouders geven hun laatste eten aan hun kind. De muziek zwelt aan op emotionele momenten zoals:

(muziek) Terwijl het kind de beschuit aangrijpt, schijnen beiden hun’ nood te vergeten, en vestigen hun aandacht, met een levendige aandoening, op het kind; zij kusschen het om strijd, en drukken daarna elkander met vervoering aan het hart.

De vrouw: Ô Hoe gelukkig is de moeder die de behoeften harer kinderen bevredigen kan.

De burger: Gij hebt mij een zalig oogenblik verschaft. Ga thans, lieve vrouw, te huis wachten er meer op u, en mijne aandoeningen zouden mij doen vergeten dat ik een’ post te bewaken heb.

De vrouw scheidt met moeite van hem af, en vertrekt, beurtelings haar kind kusschende, en met aandoening op haar man terug ziende. (muzijk)

Veel aandacht is er voor de decors. Traditioneel zien we tijdens het eerste bedrijf een gedeelte van de wallen nabij de Hogewoertse poort en in het verschiet de legertenten van de Spanjaarden. De Amsterdamse decorschilder F.J. Pfeiffer schilderde speciaal voor het tweede bedrijf van dit stuk een decor met de legerplaats van de Spanjaarden bij het dorp Zoeterwoude met water en een brug op de achtergrond. Op de voorgrond staan tenten, geschut en ander oorlogstuig. Door gedeeltelijk transparante schilderijen, die perspectivisch zijn aangebracht op de zij- en achterwand, wordt de brand van het dorp en de weerspiegeling van de vlammen in het water prachtig gesuggereerd.

Het derde bedrijf is weer traditioneel, zoals we het kennen sinds de voorstellingen van Bontius. Het toneel verbeeldt de Vliet binnen de stad Leiden. Tijdens de gevechten is er muziek van trommels en trompetten te horen. Achter de coulissen wordt met geluidsapparaten het geluid van geweren en van een instortende muur nagebootst. In de laatste scène, waarin de Geuzen binnenvaren, zal men de zee- of golvenmachine gebruikt hebben.

Westerman melodramatiseert er lustig op los in tekst en voorstelling, al beweerde hij in zijn voorbericht zich niet te bedienen van 'de bekrompen kunstgrepen, waarvan men zich gewoonlijk zo buitensporig bedient.' De situatie van Leiden in 1809 moet aan het succes meegewerkt hebben. Er waren overeenkomsten met 1574. Nederland leefde onder een vreemde bezetter. De komst van de Fransen had niet het geluk en de welvaart gebracht waarop men in 1795 had gehoopt. In Leiden had de ramp met het ontploffende kruitschip in 1807 de armoede nog vergroot.

Westermans geschiedkundig tafereel versterkte de nationale trots van de Hollanders en Leidenaren, vooral tijdens de Franse overheersing. Het is opmerkelijk dat dit stuk werd toegestaan, zelfs na de inlijving bij Frankrijk, op 28 mei 1811, toen alle stukken door een Franse censor beoordeeld moesten worden. Ook *Het turfschip van Breda* werd in Amsterdam en Leiden toegelaten.²⁵ De ervaringen met de Franse censuur waren in Haarlem veel slechter.²⁶

Optochten en opera's

Vooral in tijden van oorlog, tijdens de Franse bezetting en tijdens de Belgische opstand in 1831 wordt gerefereerd aan de heldendaden van de Leidse voorvaderen. Ter gelegenheid van de terugkomst van de studenten uit de Tiendaagse Veldtocht werden in de Schouwburg coupletten gezongen ronkend van nationale trots:

Toen Neêrlands PRINS in onze heilge blâren,
 (Want 't Leydsch Atheen was ook der Vad'ren erf)
 Tot heil van 't land hier honing wilde gâren,
 Stond aan zijn zijde d'achtbre VAN DER WERF.
 Zijn vinger wees op Hollands oude dapperen.
 En FREDERIK heeft, door zijnen geest geleid,
 Op 's vijands grond de Oranjevaan doen wapperen,
 Schonk den Student met zich de onsterfelijkheid.²⁷

De studenten speelden ook zelf toneel, en om de vijf jaar organiseerden zij de wijd en zijd vermaarde lustrumoptochten of *Masquerades*, waarin honderden studenten verkleed als historische of allegorische figuren door de stad trokken. Beets schetst in de volgende strofe hiervan een levendig beeld, waaruit de grote belangstelling voor geschiedenis blijkt:

't Studentencorps trekt dan in momgewaad
 En voorgelicht door 't schitt'ren der flambouwen,
 Te paard, te voet, en tredende op de maat,
 Der feestmuzijk, die nimmer mag verflaauwen,
 In fieren stoet, des avonds, langs de straat; -
 Die optocht is iets prachtigs om te aanschouwen,
 Iets grootsch en iets poëtisch in de daad; -
 Hy is somtijds verheven-allegorisch,
 En soms (wat my meer aanstaat) echt-historisch.

In de negentiende eeuw wordt het Beleg niet alleen in toneelstukken herdacht, maar ook in muziek- en zangspelen. Op 4 maart 1847 ging

de opera *Le siège de Leyde* van de componist Adolphe Vogel en de librettist Hippolyte Lucas in première in de Koninklijke Schouwburg in Den Haag. De Haagse decorschilder B.J. van Hove maakte een prachtig decor voor deze wereldpremière door het Théâtre Français. Het initiatief om het Leidse ontzet in een opera weer te geven kwam van koning Willem II.

Leiden kon zich ook in Duitse, Engelse en Italiaanse belangstelling verheugen. In 1852 schreef J. von Plötz uit München een stuk met de nu bedenkelijke titel: *Vaterland über alles! Oder: der Einsatz von Leyden*. Datzelfde jaar legde Angiolo Slous weer een ander accent in zijn stuk *Waldeck or the Siege of Leyden. A historical play*. Errico Petrella componeerde de opera *L'Assedio di Leida, melodramma tragico*, die op 4 maart 1856 in de Scala in Milaan in première ging.²⁸

De enige opera die ook in Leiden werd opgevoerd, op 2 oktober 1896, was *Leiden Ontzet! Groote Opera*, door E. van der Ven, met muziek van C. van der Linden. De recensent van het *Leidsch Dagblad* schreef een wat badinerend verslag, licht spottend met de Wagneriaanse motieven, de kostuums en het decor:

De stijl der japonnen zouden nooit door de dochter of de nicht van Van der Werff gedragen kunnen zijn. Het achterdoek, vervaardigd te Amsterdam, bleek hier veel te groot te zijn, zodat het Leidsche stadhuis eruit geknipt moest worden en het wat wiebelig hing. []

Het zeer talrijke publiek zat als haringen in een ton, maar was zeer tevreden. En dat telt aan de vooravond van 3 oktober.²⁹

In 1895 verscheen een kindercantate over het Beleg met verzen bewerkt naar zestiende-eeuws model van W.H. Hasselbach met muziek van A. Lijsen. Deze cantate, getiteld *Leidens Strijd en Zegepraal*, is in de eerste helft van de twintigste eeuw enkele malen opgevoerd in de Stadsgehoorzaal door de kinderen van burgerzangscholen.

Een enkele toneelschrijver in deze eeuw van historisch besef keerde weer terug naar de eerste verhalen over het Beleg en stelde er een eer in de geschiedenis zo getrouw mogelijk weer te geven. De Leidse notaris J.M.L. Dercksen brengt zo interessante nuances aan over de

omstreden heldhaftigheid van Van der Werf in zijn stuk *Leiden in 1574*:

Van der Does: Zelfs toen een van der Werff, door laffe vrees besmet,
Aan overgave dacht, hebt gij de stad gered,
En diep beschaamd hem tot zich zelve in doen keeren,
Om weér een nieuwe trouw aan eed en pligt te zweeren

Van Hout: Die weifling was slechts kort en had ten grond, voorwaar,
Meer 't lot der burgerij dan eigen lijfsgevaar.
En zoo mijn goede raad der veege stad gebaat heeft,
't Welslagen van een zaak ligt min aan hem die raad geeft
Dan hem die aanhoort. En gewis, het moet gezegd,
Het hart van van der Werff had reeds het pleit beslecht
Toen ik hem aansprak.³⁰

Met uitzondering van Westermans *Geschiedkundige tafereel* en de opera van Van der Ven is geen enkel van de negentiende-eeuwse toneelstukken en opera's in Leiden zelf opgevoerd. Dat was wel het geval met *Magdalena Moons* van J.K. de Regt ter viering van driehonderd jaar Ontzet op 4 december 1874.³¹ De spelers waren leden van de Vereeniging Harmonie, die op 4 oktober van dat jaar ook het stuk van Westerman uit 1809 in de Schouwburg hadden gespeeld.

De twintigste eeuw

In de eerste helft van de twintigste eeuw worden weer drie nieuwe stukken over het Beleg geschreven, die echter waarschijnlijk nooit zijn opgevoerd, en zeker niet in Leiden. Het waren *Die Belagerung von Leiden* van Fritz Aumüller (1914), *Willem van Oranje* door H. Laman Trip-de Beaufort (1916), en *Hella Mone* door C.A. Wienecke (1937). Vooral het laatste stuk heeft een literaire stijl, die afbreuk doet aan de speelbaarheid.

Toch wordt de toneeltraditie in Leiden voortgezet. Vlak na de Bevrijding werd in de Leidse Schouwburg het stuk *Vrij Volk* opge-

voerd door de Amsterdamse Toneelgroep 5 Mei '45. Dit was een gezelschap van acteurs die hadden geweigerd zich aan te melden bij de Kultuurkamer, onder leiding van Albert van Dalsum en August Defresne. Zij bezetten op 10 mei 1945 de Amsterdamse Schouwburg en begonnen de volgende dag de repetities voor *Vrij Volk*, waarin werd teruggekeken op vijf perioden in de vaderlandse geschiedenis waarin onze vrijheid op het spel stond: de opstand der Bataven in 69, het Leids Beleg in 1574, het Rampjaar 1672, het jaar 1813, en ten slotte de juist beëindigde Duitse bezetting.³²

In de zomer van 1999 speelde Toneelgroep Het Arsenaal op de Leidse Burcht Ruud Wessels *OntZ*. Ook hij hing de gebeurtenissen op aan een liefdesdilemma: de Leidse Zwaantje kan maar niet kiezen tussen een Spaanse soldaat en een Leidse jongen. De locatie bood mogelijkheden om bommen te laten ontploffen, vlammen omhoog te laten schieten en Spanjaarden de poort binnen te laten stormen en zich aan de vrouwen te laten vergrijpen. Ook de nodige humor ontbreekt niet: een wanhopig hoertje prijst zichzelf aan met de aanbidding van 'twee tietten voor de prijs van één'. De vertoningstraditie wordt opgepakt in de uitbeelding van honger en ellende. 'Lacherig griezelen om hongerig Leiden' kopte de Volkskrant boven de recensie van Marian Buijs op 26 juli 1999:

'Er moet veel zout en peper op', mummelt een man terwijl hij de naden van zijn jas bekijkt. Hij staat op het punt het kledingstuk te koken. Even later slurpt hij het bloed op van een geslacht paard, terwijl een ander zit te kauwen op de tong of het oor van zijn boezemvriend die zojuist het loodje heeft gelegd. Het zal heus gruwelijk zijn toegegaan in het belegerde Leiden anno 1574, maar om deze enormiteiten kun je moeilijk anders dan lacherig griezelen.

Besluit

De herdenking van het Leids Beleg begon al vlak na het ontzet in 1574 met een dankdienst in de Pieterskerk. Die werd jaarlijks herhaald, en er werd elk jaar op 3 oktober feestgevierd. Men had een dag vrij, ging naar de dankdienst, zag de schutterij paraderen, slenterde langs de

marktkramen en huiverde bij het zien van de honger en ellende op het toneel. Die traditie werd door de eeuwen heen voortgezet.³³ Toen in 1823 de Leidse gemeenteraad 3 oktober niet op die datum wilde vieren, maar het ontzet de eerstvolgende zondag herdenken tijdens de gewone kerkdienst, namen de studenten het initiatief om het feest toch op 3 oktober te vieren. Zij deelden haring en brood uit en organiseerden illuminaties en een concert. Het resultaat was dat in 1824 de raad besloot 'de godsdienstige viering van den derden October tot een eeuwigen jubeldag en danktijd der burgerij wederom te herstellen'.³⁴

Toneelstukken over Beleg en Ontzet hebben het nodige aan deze traditie bijgedragen. Het meest succesvol was de Leidse pasteibakker Reyer Bontius met zijn stuk *Belegering ende het Ontzet der Stadt Leyden*. Vooral de vertoningen van het leed tijdens het Beleg en de vreugde na het ontzet waren trekpleisters. Die beeldtraditie treffen we ook als kopergravures in stadsbeschrijvingen en als houtsneden in de vele tekstedities van Bontius. Zowel illustraties als vertoningen hebben bijgedragen aan de Leidse stedentrots, het collectieve zelfbeeld van de Leidenaren en de Leidse reputatie in binnen- en buitenland.

Veel hiervan was gebaseerd op historische verhalen, waarbij de auteurs al snel een keuze maakten tussen wie goed was en wie fout, en aangaven waarom Valdez er niet in slaagde Leiden te veroveren en te vernietigen. De stad had zijn bevrijding te danken aan de zelfopoffering van Van der Werf en de standvastigheid van Van der Does. Zij werden geholpen door Magdalena Moons, die Valdez van een bestorming afhield, door de Geuzen onder Boisot, door de Prins van Oranje en door de God van het juiste Calvinistische geloof. Leidens ontzet bracht de vrijheid van de Nederlanden dichterbij. Het ten tonele voeren van het Beleg en Ontzet van Leiden werd in de tijd na Bontius voortgezet tot op de dag van vandaag.

Bestudering van de toneelgeschiedenis leert dat de aandacht voor het Beleg en Ontzet in Leiden zeker niet pas een aanvang nam met het bekende schilderij van Van Bree uit 1818, waarin burgemeester Van der Werf zijn arm aanbiedt.³⁵ Het oplevend nationalisme in de negentiende eeuw heeft geleid tot nieuwe belangstelling voor de

geschiedenis van Beleg en Ontzet, maar de viering daarvan is bepaald geen *re-invented tradition*.

Aan de beeldtraditie droegen ook de historische optochten, of *Masquerades* bij waarmee de studenten vanaf 1835 om de vijf jaar door de stad trokken. De in 1886 opgerichte 3 October-Vereeniging kon tot grote bloei komen op de vruchtbare bodem van de al eeuwen bestaande traditie. In Alkmaar en Groningen werden ook dergelijke verenigingen opgericht, maar deze floreerden niet zoals de Leidse. Evenmin werd de belegering van deze steden zo veelvuldig gedramatiseerd als de Leidse. Nog steeds zingen de Leidenaren ieder jaar op 3 oktober aan de voet van het standbeeld van Van der Werf de traditionele liederen. Met de historische optochten sloot men aan bij de traditie van vertoningen en maskerades.

Of het door taptoe en optochten, liederen en toneelstukken steeds weer oproepen beeld van heldhaftige, standvastige, eendrachtige Leidse helden, die met hulp van God en de Prins van Oranje hun Stad wisten te behouden en daarmee heel Holland uit de handen van de Spanjaarden wisten te bevrijden, historisch juist is, doet niet zoveel ter zake. De als historisch gevoelde waarheid over het Leids Beleg en Ontzet heeft mede door een eeuwenlange succesvolle verbreiding op het toneel geleid tot de algemeen erkende reputatie van Leiden als bolwerk der politieke en religieuze vrijheid.

Noten

- 1 Cobi Bordewijk, Juliette Roding en Vic Veldheer, *Wat geeft die Comedie toch een bemoeijng!* De Leidse Schouwburg 1705-2005, Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2005.
- 2 W. Hogendoorn, 'Leiden in last op de planken', *Leids Jaarboekje* 1968, pp 65-85. Aan de vier muziekspelen die Hogendoorn noemt moeten nog worden toegevoegd de in de hoofddekst genoemde opera van Petrella en de kindercantate van Hasselbach en Lijsen (Groningen 1895: Wolters).
- 3 Frans van Mieris, *Beschrijving van Leiden*, 1762-1784, II: 452-453.
- 4 Eddy Verbaan, 'Jan Janszoon Orlers schetst Leiden. Illustraties in de vroege stadsbeschrijvingen', in: Karel Bostoen, Elmer Kolfin, Paul J. Smith (red.), *'Tweelinge eener dragt' Woord en beeld in de Nederlanden (1500-1750)*, Hilversum, Verloren, 2001: 155-156.
- 5 J. de Parival, *Les Delices de la Hollande [...]*, Leyden, Abraham a Geervliet, 1655: 40-41.
- 6 Coenraet Droste, *Overblyfsels van Geheugchenis, der bisondere voorvallen in het leeven van den Heere Coenraet Droste [...]*, Leiden, E.J. Brill, 1879, naar de druk van 1723.
- 7 R. Fruin, *De oude verhalen van het beleg en ontzet der stad Leiden*, 's-Gravenhage, Nijhoff, 1874.
- 8 C.L.Heesakkers, 'Janus Dousa, Dichter van Leidens Beleg en Ontzet', in *Leids Jaarboekje*, 1977: 114.
- 9 Fruytiers, 2e uitgave 1577, in: Fruin 1874: 36.
- 10 Mr. L.H.J. Lamberts Hurrelbrinck, "'Magdalena Moons" ten tooneele gebracht', *Haagsche Stemmen*, 1 Augustus 1891: 403.
- 11 Jacob Duym, *Een Ghedenck-Boeck/ Hetwelk ons Leert/ aen al het quaet en den grooten moetwil van de Spaingnaerden en haren aenhanck ons aen-ghedaen te ghe-dencken/ ENDE/ de groote liefde ende trou van de Princen uyt den huyse van Nassau, aen ons betoont, eeuwelick te onthouden*. Leiden, 1606.
- 12 K. ter Laan, *Letterkundig Woordenboek voor Noord en Zuid*, 's-Gravenhage, G.B. van Goor, 1941.
- 13 Mr. L.J. Lamberts Hurrelbrinck, 'Het beleg en ontzet van Leiden ten tooneele gebracht.' *Handelingen en Mededelingen van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, over het jaar 1891-1892*, Leiden 1892: 22-23.
- 14 Met dank aan Natascha Veldhorst.
- 15 Cobi Bordewijk, Juliette Roding en Vic Veldheer, *Wat geeft die Comedie toch een bemoeijng!* De Leidse Schouwburg 1705-2005, Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2005: 19-21.
- 16 Met dank aan Ton Harmsen.
- 17 Anna S. de Haas, *Het repertoire van de Amsterdamse Schouwburg 1700-1772*, Shaker Publishing B.V., Maastricht, 2001.
- 18 RAL, Bibl. inv. nr. 2386.
- 19 RAL, Bibl. inv. nr. 2390.

- 20 Een uitgebreide toelichting en vergelijking van de illustraties in de verschillende edities is te vinden in G.A.J.M. Terwen, 'Het Beleg en Ontzet van Leiden Geïllustreerd', in: *Leids Jaarboekje*, 1978, 100-122.
- 21 W. Hogendoorn, 'Sieraaden van het Tooneel. Iets over vertoningen in de Amsterdamse schouwburgen', *Scenarium* 2, 1978, 70-82.
- 22 *Het Leijdsche Schouwburg Nieuws*, 4.10.1763.
- 23 W. Hogendoorn, 'Leiden in last op de planken', *Leids jaarboekje* 1968: 73.
- 24 *Eene Missive van een Heer te Leyden aan zijn vriend te A. wegens het voorgevalene in de Leijdsche Schouwburg bij het vertoonen van "Polieukte", door F. Rijk, door eenige liefhebbers op Maandag 17 October 1774*. Mr. L.H.J. Lamberts Hurrelbrinck, *Geschiedenis van het Leidsch Tooneel*, Leiden 1890: 20.
- 25 Ben Albach, *Helden, draken en comedianten. Het Nederlandse toneelven voor, in en na de Franse tijd*. Amsterdam, Uitgeversmaatschappij Holland, 1956: 50.
- 26 S. Koster, *Van schavot tot schouwburg – 500 jaar toneel in Haarlem*. Haarlem, Bohn, 1970: 203.
- 27 *Coupletten* UBL 993 61.
- 28 Sebastian Werr, *Die Opern von Errico Petrella*, Wenen, 1999.
- 29 Van B., *Leidsch Dagblad*, 4 oktober 1896.
- 30 J.M.L. Dercksen, *Leyden in 1574. Dramatische schets*. Amsterdam 1860: 72.
- 31 J.K. de Regt, *Magdalena Moons. Historisch tooneelspel*, Leiden, 1874
- 32 W. Ph. Pos, *De toneelkunstenaar August Defresne – toneelschrijver, regisseur, toneelleider*. Amsterdam, Moussault, 1971: 147-9.
- 33 Ingrid W.L. Moerman en R.C.J. van Maanen, *Leiden, eeuwig feest*, 3 October-Vereeniging, Leiden 1986.
- 34 B. van R., 'Eenige aantekeningen over het archief van het Leidsche Studenten Corps', *Leids Jaarboekje*, 1936 57-61.
- 35 D.J. Noordam, 'De eerste leden van de 3 October-Vereeniging te Leiden (1886-1900)', in *Leids Jaarboekje* 2004 pp. 94-121.

License

THE WORK (AS DEFINED BELOW) IS PROVIDED UNDER THE TERMS OF THIS CREATIVE COMMONS PUBLIC LICENSE ("CCPL" OR "LICENSE"). THE WORK IS PROTECTED BY COPYRIGHT AND/OR OTHER APPLICABLE LAW. ANY USE OF THE WORK OTHER THAN AS AUTHORIZED UNDER THIS LICENSE OR COPYRIGHT LAW IS PROHIBITED.

BY EXERCISING ANY RIGHTS TO THE WORK PROVIDED HERE, YOU ACCEPT AND AGREE TO BE BOUND BY THE TERMS OF THIS LICENSE. TO THE EXTENT THIS LICENSE MAY BE CONSIDERED TO BE A CONTRACT, THE LICENSOR GRANTS YOU THE RIGHTS CONTAINED HERE IN CONSIDERATION OF YOUR ACCEPTANCE OF SUCH TERMS AND CONDITIONS.

1. Definitions

- a. **"Adaptation"** means a work based upon the Work, or upon the Work and other pre-existing works, such as a translation, adaptation, derivative work, arrangement of music or other alterations of a literary or artistic work, or phonogram or performance and includes cinematographic adaptations or any other form in which the Work may be recast, transformed, or adapted including in any form recognizably derived from the original, except that a work that constitutes a Collection will not be considered an Adaptation for the purpose of this License. For the avoidance of doubt, where the Work is a musical work, performance or phonogram, the synchronization of the Work in timed-relation with a moving image ("synching") will be considered an Adaptation for the purpose of this License.
- b. **"Collection"** means a collection of literary or artistic works, such as encyclopedias and anthologies, or performances, phonograms or broadcasts, or other works or subject matter other than works listed in Section 1(f) below, which, by reason of the selection and arrangement of their contents, constitute intellectual creations, in which the Work is included in its entirety in unmodified form along with one or more other contributions, each constituting separate and independent works in themselves, which together are assembled into a collective whole. A work that constitutes a Collection will not be considered an Adaptation (as defined above) for the purposes of this License.
- c. **"Distribute"** means to make available to the public the original and copies of the Work through sale or other transfer of ownership.
- d. **"Licensor"** means the individual, individuals, entity or entities that offer(s) the Work under the terms of this License.
- e. **"Original Author"** means, in the case of a literary or artistic work, the individual, individuals, entity or entities who created the Work or if no individual or entity can be identified, the publisher; and in addition (i) in the case of a performance the actors, singers, musicians, dancers, and other persons who act, sing, deliver, declaim, play in, interpret or otherwise perform literary or artistic works or expressions of folklore; (ii) in the case of a phonogram the producer being the person or legal entity who first fixes the sounds of a performance or other sounds; and, (iii) in the case of broadcasts, the organization that transmits the broadcast.
- f. **"Work"** means the literary and/or artistic work offered under the terms of this License including without limitation any production in the literary, scientific and artistic domain, whatever may be the mode or form of its expression including digital form, such as a book, pamphlet and other writing; a lecture, address, sermon or other work of the same nature; a dramatic or dramatico-musical work; a choreographic work or entertainment in dumb show; a musical composition with or without words; a cinematographic work to which are assimilated works expressed by a process analogous to cinematography; a work of drawing, painting, architecture, sculpture, engraving or lithography; a photographic work to which are assimilated works expressed by a process analogous to photography; a work of applied art; an illustration, map, plan, sketch or three-dimensional work relative to geography, topography, architecture or science; a performance; a broadcast; a phonogram; a compilation of data to the extent it is protected as a copyrightable work; or a work performed by a variety or circus performer to the extent it is not otherwise considered a literary or artistic work.
- g. **"You"** means an individual or entity exercising rights under this License who has not previously violated the terms of this License with respect to the Work, or who has received express permission from the Licensor to exercise rights under this License despite a previous violation.
- h. **"Publicly Perform"** means to perform public recitations of the Work and to communicate to the public those public recitations, by any means or process, including by wire or wireless means or public digital performances; to make available to the public Works in such a way that members of the public may access these Works from a place and at a place individually chosen by them; to perform the Work to the public by any means or process and the communication to the public of the performances of the Work, including by public digital performance; to broadcast and rebroadcast the Work by any means including signs, sounds or images.
- i. **"Reproduce"** means to make copies of the Work by any means including without limitation by sound or visual recordings and the right of fixation and reproducing fixations of the Work, including storage of a protected performance or phonogram in digital form or other electronic medium.

2. Fair Dealing Rights. Nothing in this License is intended to reduce, limit, or restrict any uses free from copyright or rights arising from limitations or exceptions that are provided for in connection with the copyright protection under copyright law or other applicable laws.

3. License Grant. Subject to the terms and conditions of this License, Licensor hereby grants You a worldwide, royalty-free, non-exclusive, perpetual (for the duration of the applicable copyright) license to exercise the rights in the Work as stated below:

- a. to Reproduce the Work, to incorporate the Work into one or more Collections, and to Reproduce the Work as incorporated in the Collections; and,
- b. to Distribute and Publicly Perform the Work including as incorporated in Collections.
- c. For the avoidance of doubt:
 - i. **Non-waivable Compulsory License Schemes.** In those jurisdictions in which the right to collect royalties through any statutory or compulsory licensing scheme cannot be waived, the Licensor reserves the exclusive right to collect such royalties for any exercise by You of the rights granted under this License;
 - ii. **Waivable Compulsory License Schemes.** In those jurisdictions in which the right to collect royalties through any statutory or compulsory licensing scheme can be waived, the Licensor waives the exclusive right to collect such royalties for any exercise by You of the rights granted under this License; and,
 - iii. **Voluntary License Schemes.** The Licensor waives the right to collect royalties, whether individually or, in the event that the Licensor is a member of a collecting society that administers voluntary licensing schemes, via that society, from any exercise by You of the rights granted under this License.

The above rights may be exercised in all media and formats whether now known or hereafter devised. The above rights include the right to make such modifications as are technically necessary to exercise the rights in other media and formats, but otherwise you have no rights to make Adaptations. Subject to Section 8(f), all rights not expressly granted by Licensor are hereby reserved.

4. Restrictions. The license granted in Section 3 above is expressly made subject to and limited by the following restrictions:

- a. You may Distribute or Publicly Perform the Work only under the terms of this License. You must include a copy of, or the Uniform Resource Identifier (URI) for, this License with every copy of the Work You Distribute or Publicly Perform. You may not offer or impose any terms on the Work that restrict the terms of this License or the ability of the recipient of the Work to exercise the rights granted to that recipient under the terms of the License. You may not sublicense the Work. You must keep intact all notices that refer to this License and to the disclaimer of warranties with every copy of the Work You Distribute or Publicly Perform. When You Distribute or Publicly Perform the Work, You may not impose any effective technological measures on the Work that restrict the ability of a recipient of the Work from You to exercise the rights granted to that recipient under the terms of the License. This Section 4(a) applies to the Work as incorporated in a Collection, but this does not require the Collection apart from the Work itself to be made subject to the terms of this License. If You create a Collection, upon notice from any Licensor You must, to the extent practicable, remove from the Collection any credit as required by Section 4(b), as requested.
- b. If You Distribute, or Publicly Perform the Work or Collections, You must, unless a request has been made pursuant to Section 4(a), keep intact all copyright notices for the Work and provide, reasonable to the medium or means You are utilizing: (i) the name of the Original Author (or pseudonym, if applicable) if supplied, and/or if the Original Author and/or Licensor designate another party or parties (e.g., a sponsor institute, publishing entity, journal) for attribution ("Attribution Parties") in Licensor's copyright notice, terms of service or by other reasonable means, the name of such party or parties; (ii) the title of the Work if supplied; (iii) to the extent reasonably practicable, the URI, if any, that Licensor specifies to be associated with the Work, unless such URI does not refer to the copyright notice or licensing information for the Work. The credit required by this Section 4(b) may be implemented in any reasonable manner; provided, however, that in the case of a Collection, at a minimum such credit will appear, if a credit for all contributing authors of the Collection appears, then as part of these credits and in a manner at least as prominent as the credits for the other contributing authors. For the avoidance of doubt, You may only use the credit required by this Section for the purpose of attribution in the manner set out above and, by exercising Your rights under this License, You may not implicitly or explicitly assert or imply any connection with, sponsorship or endorsement by the Original Author, Licensor and/or Attribution Parties, as appropriate, of You or Your use of the Work, without the separate, express prior written permission of the Original Author, Licensor and/or Attribution Parties.
- c. Except as otherwise agreed in writing by the Licensor or as may be otherwise permitted by applicable law, if You Reproduce, Distribute or Publicly Perform the Work either by itself or as part of any Collections, You must not distort, mutilate, modify or take other derogatory action in relation to the Work which would be prejudicial to the Original Author's honor or reputation.

5. Representations, Warranties and Disclaimer

UNLESS OTHERWISE MUTUALLY AGREED TO BY THE PARTIES IN WRITING, LICENSOR OFFERS THE WORK AS-IS AND MAKES NO REPRESENTATIONS OR WARRANTIES OF ANY KIND CONCERNING THE WORK, EXPRESS, IMPLIED, STATUTORY OR OTHERWISE, INCLUDING, WITHOUT LIMITATION, WARRANTIES OF TITLE, MERCHANTABILITY, FITNESS FOR A PARTICULAR PURPOSE, NONINFRINGEMENT, OR THE ABSENCE OF LATENT OR OTHER DEFECTS, ACCURACY, OR THE PRESENCE OF ABSENCE OF ERRORS, WHETHER OR NOT DISCOVERABLE. SOME JURISDICTIONS DO NOT ALLOW THE EXCLUSION OF IMPLIED WARRANTIES, SO SUCH EXCLUSION MAY NOT APPLY TO YOU.

6. Limitation on Liability. EXCEPT TO THE EXTENT REQUIRED BY APPLICABLE LAW, IN NO EVENT WILL LICENSOR BE LIABLE TO YOU ON ANY LEGAL THEORY FOR ANY SPECIAL, INCIDENTAL, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR EXEMPLARY DAMAGES ARISING OUT OF THIS LICENSE OR THE USE OF THE WORK, EVEN IF LICENSOR HAS BEEN ADVISED OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGES.

7. Termination

- a. This License and the rights granted hereunder will terminate automatically upon any breach by You of the terms of this License. Individuals or entities who have received Collections from You under this License, however, will not have their licenses terminated provided such individuals or entities remain in full compliance with those licenses. Sections 1, 2, 5, 6, 7, and 8 will survive any termination of this License.
- b. Subject to the above terms and conditions, the license granted here is perpetual (for the duration of the applicable copyright in the Work). Notwithstanding the above, Licensor reserves the right to release the Work under different license terms or to stop distributing the Work at any time; provided, however that any such election will not serve to withdraw this License (or any other license that has been, or is required to be, granted under the terms of this License), and this License will continue in full force and effect unless terminated as stated above.

8. Miscellaneous

- a. Each time You Distribute or Publicly Perform the Work or a Collection, the Licensor offers to the recipient a license to the Work on the same terms and conditions as the license granted to You under this License.
- b. If any provision of this License is invalid or unenforceable under applicable law, it shall not affect the validity or enforceability of the remainder of the terms of this License, and without further action by the parties to this agreement, such provision shall be reformed to the minimum extent necessary to make such provision valid and enforceable.
- c. No term or provision of this License shall be deemed waived and no breach consented to unless such waiver or consent shall be in writing and signed by the party to be charged with such waiver or consent.
- d. This License constitutes the entire agreement between the parties with respect to the Work licensed here. There are no understandings, agreements or representations with respect to the Work not specified here. Licensor shall not be bound by any additional provisions that may appear in any communication from You. This License may not be modified without the mutual written agreement of the Licensor and You.
- e. The rights granted under, and the subject matter referenced, in this License were drafted utilizing the terminology of the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (as amended on September 28, 1979), the Rome Convention of 1961, the WIPO Copyright Treaty of 1996, the WIPO Performances and Phonograms Treaty of 1996 and the Universal Copyright Convention (as revised on July 24, 1971). These rights and subject matter take effect in the relevant jurisdiction in which the License terms are sought to be enforced according to the corresponding provisions of the implementation of those treaty provisions in the applicable national law. If the standard suite of rights granted under applicable copyright law includes additional rights not granted under this License, such additional rights are deemed to be included in the License; this License is not intended to restrict the license of any rights under applicable law.